

Đi tìm nhạc lễ Cần Thơ

Thứ hai, 11/07/2016 14 giờ 33 GMT+0

*** ĐĂNG HUỖNH**

Trong hồ sơ vinh danh Đờn ca tài tử là Di sản văn hóa phi vật thể nhân loại, nhạc lễ Nam bộ được nhắc đến như loại hình tiên khởi. Ngày nay, nhạc lễ vẫn đang hiện hữu trong đời sống văn hóa, tinh thần của người Nam bộ nói chung, Cần Thơ nói riêng, dù đã bị mai một ít nhiều. Đi tìm những điệu nhạc linh thiêng của nhạc lễ cũng là cách tìm về cội nguồn và lưu giữ loại hình âm nhạc độc đáo của cha ông.

Bài 1: NÉT ĐẸP NHẠC LỄ CỔ TRUYỀN

Theo các nhà nghiên cứu và nghệ nhân cao niên ở Cần Thơ, nhạc lễ có mặt ở Nam bộ ngay từ thời những lưu dân miền Trung vào khai cơ, lập nghiệp. Từ những giai điệu cung kính của nhạc lễ cung đình, các nhạc sư tiền bối như Ba Đại, Hai Khị, Tư Quờn, Sư Nguyệt Chiếu... đã cải biến thành một loại hình âm nhạc bình dân mà linh thiêng.

Hòa vào dòng chảy đó, nhạc lễ Cần Thơ qua bao "phong sương tuế nguyệt" vẫn được giữ gìn, làm đẹp thêm tâm hồn của người và đất Cần Thơ.

"Phi nhạc bất thành lễ"

Ông Trương Văn Tám (tự Tám Quới), ở phường Long Xuyên, quận Bình Thủy, TP Cần Thơ, năm nay đã 91 tuổi nhưng vẫn nhớ năm lòng ký ức về nhạc lễ Nam bộ. Đó là những giai điệu đã theo ông từ thuở ấu thơ khi ông theo cha là một hương nhạc, trình tấu ở đình làng hay các cuộc quan- hôn- tang- tế. Theo ông Tám, nhạc lễ là nguồn gốc của đờn ca tài tử, nhưng nếu như đờn ca tài tử dùng để giải trí, có thể chơi bất cứ nơi đâu thì nhạc lễ là loại nhạc linh thiêng, chỉ tấu khi hành lễ. Nhạc cụ của nhạc lễ chia làm 2 bộ: bộ văn (đàn cò, đàn kìm...) và bộ võ (trống, mõ, bặc tiểu, phết...). Khi tiến lên một bước thành đờn ca tài tử, bộ võ của nhạc lễ được tinh gọn thành chiếc song loan. "Nhạc lễ còn gọi là ngũ nhạc bởi vì có 5 nhạc cụ chính là trống, bặc, kèn, mõ và đờn"- ông Tám Quới lý giải.

Lão nghệ nhân Tám Quới, người nắm giữ những bài đánh trống độc đáo trong dàn nhạc lễ Nam bộ. Ảnh: DUY KHÔI

Nhắc đến nhạc lễ, nhà nghiên cứu văn hóa dân gian Nguyễn Hữu Hiệp (An Giang) tâm đắc với những giai điệu linh thiêng này và cho biết, đó là loại hình âm nhạc không thể thiếu trong vòng đời của người Nam bộ xưa từ lúc lọt lòng đến khi già biệt cõi trần như cách ông bà ta thường nói: "Sống dầu đèn, chết kèn trống". Đặc biệt, nhạc lễ cúng đình là nét văn hóa về lòng tri ân tổ tiên, các bậc tiền nhân khai hoang, mở cõi. Ông Hiệp nói thêm: "Đến bây giờ vẫn vậy, người Nam bộ quan niệm, có nhạc mới có lễ". Đồng tình với quan điểm này, giảng viên Lê Đình Bích, Trường Đại học Cần Thơ, cho rằng, hành trang khai phá vùng đất phương Nam của tiền nhân không mang theo tiền bạc, của cải mà là cây đàn để hình thành nên loại hình nhạc lễ, không phải để thưởng thức mà để giáo dục, làm đẹp tâm hồn. Quả vậy, thử tưởng tượng một cuộc Kỳ yên đình làng mà thiếu nhạc lễ trong các nghi lễ Chánh tế, Xây châu, Khai sắc... thì tẻ nhạt và thiếu tôn nghiêm biết chừng nào. Khi tiếng nhạc lễ trỗi lên, con người như tìm được chỗ dựa tinh thần, thả hồn cùng tiếng nhạc theo làn khói hương lan tỏa trong tâm tình kính nhớ tiền nhân. Câu nói "Phi nhạc bất thành lễ" chắc hẳn cũng vì lẽ đó; và Tổ Nhạc luôn là vị tổ nghiệp được kính thờ trong các ngôi đình Nam bộ mà đình Bình Thủy là điển hình.

Các nghệ nhân chơi nhạc lễ cũng nói rằng, trong nhạc có lễ mà trong lễ có nhạc. Việc đánh nhạc lễ cũng theo quy tắc chứ không thể làm bừa vì sẽ phạm thượng Tổ Nhạc. Chỉ khi trống, mõ (với đình làng) và trống tử (với tang ma) khai thỉnh thì dàn nhạc lễ mới thực hiện

nghi thức dựng giá, lập bàn thờ Tổ và trối nhạc. Đó là lúc nhạc lễ bắt đầu làm nhiệm vụ trong một dịp lễ. Nghệ nhân Tám Quới cho biết, bây giờ nhiều người không còn nắm giữ quy tắc cơ bản của việc đặt đôi trống chiêng và trống châu- hai nhạc cụ "chỉ huy" của dàn nhạc lễ. "Chiêng tay phải, châu tay trái. Trống châu lúc nào cũng phải châu ra ngoài cửa, tối kỵ châu vô"- ông Tám nói.

Trong lễ tang, khi thực hiện nghi thức nhập mạch (liệm) thì trống tử nổi 3 hồi để chấn động cho bà con gần xa biết. Theo quan niệm "nam thất nữ cửu": người nam qua đời sẽ đánh 3 hồi 7 tiếng theo nhịp: 2 hồi 3 tiếng, 1 hồi 1 tiếng; người nữ qua đời sẽ đánh 3 hồi, 3 tiếng/hồi. Việc đánh trống tử báo tin theo quy định "đêm 5 canh ngày 6 khắc"

Khi di quan đi chôn, trống tử đi trước cáo đạo lộ (xin đường) 4 tiếng theo nhịp: 1 - 1 và 3 liên tục- 4. Khi trống ra khỏi nhà, trống dẫn đầu đoàn di quan sẽ đánh liên tục theo nhịp: 1 và 2 liên tục- 3. Khi hạ huyệt vừa xong, trống tử đánh một hồi dài và treo dài, không có quyền đánh thêm một tiếng nào nữa.

Nghệ nhân Năm Chi (Giai Xuân- Phong Điền)

Nhạc lễ bây giờ

Nhạc lễ vẫn tồn tại trong đời sống của người Cần Thơ hiện tại, dù không còn sôi động như khoảng nửa thế kỷ XX trở về trước. Hiện, người Cần Thơ chỉ dùng nhạc lễ trong các dịp chính như Kỳ yên đình làng, lễ giỗ các vị danh nhân và tang ma.

Nghệ nhân Năm Chi bên chiếc đàn cò trong dàn nhạc lễ. Ảnh: DUY KHÔI

Nghệ nhân nhạc lễ Trần Văn Bưởi (ở phường Châu Văn Liêm, quận Ô Môn) sau nhiều năm nghiên cứu loại hình âm nhạc này đã sưu tầm được vài mươi bài bản. Tuy nhiên, 3 bản Nam (Nam xuân, Nam ai, Nam đảo) và 7 bản Lễ (Xàng xê, Ngũ đối thượng, Ngũ đối hạ, Long đăng, Long ngâm, Vạn giá, Tiểu khúc) là sử dụng nhiều hơn cả bởi tính trang nghiêm, gọn chút trầm mặc, u buồn, thích hợp cho việc cúng tế. Ông Bưởi diễn giải, dấu tích của nhạc cung đình trong nhạc lễ Nam bộ hiện tại là còn lưu giữ bài trống Tiếp Giá, trong nhạc cung đình dùng cung nghinh Vua, trong nhạc lễ dùng để rước Linh Thần.

Nhạc lễ Nam bộ từng ra mắt thế giới

Người có công trong việc giới thiệu nhạc lễ Nam bộ với thế giới là cố Giáo sư- Tiến sĩ Trần Văn Khê. Năm 2007, cùng với ca trù, công chiêng Tây Nguyên và nhã nhạc cung đình Huế, Giáo sư Trần Văn Khê đã dùng uy tín và kiến thức của mình để đệ trình và xin phép nhạc lễ Nam bộ- Việt Nam được đưa sang TP Turin (Ý) tham dự Festival Torino Settembre Musica.

Hơn 75 năm làm nhạc lễ, ông Tám Quới cho rằng, số ít nghệ nhân ở Cần Thơ còn giữ được nét đẹp của nhạc lễ cổ truyền trong các dịp cúng đình và lễ giỗ các danh nhân như Thủ khoa Bùi Hữu Nghĩa, Cử nhân Phan Văn Trị hay các lễ hội dân gian như Tổng phong, Cúng Bà... Dàn nhạc cũng trình tấu những bài bản quen thuộc từ xa xưa như Xuân nữ, Ngũ đối Hạ, Nam ai, Ngũ điểm... Điều làm lão nghệ nhân 91 tuổi này mừng là các nghi lễ trong các kỳ cúng đình còn giữ việc nghi thăm (không học trò lễ), nghi ai (có học trò lễ); các lễ tế tuần hương- tuần rượu- tuần quả phẩm- tuần trà đều đánh bài Bắc cầu hoặc Tiền bản hậu phú rất đặc sắc. Ông Tám nói thêm, trong tuần rượu, có chầm 3 lần gọi là sơ tuần rượu- á tuần rượu và chung tuần rượu có đánh bài Tấn Phạn được một số nhạc sinh tại đình Bình Thủy thực hiện bài bản, trang

nghiêm.

Còn nghệ nhân Nguyễn Văn Chi (tự Năm Chi), ngụ xã Giai Xuân, huyện Phong Điền thì cho rằng, "chết kèn trống" là cái phước của người quá cố và là tấm lòng thảo hiếu của con cháu. Ông Năm Chi khá rành về các loại hình đánh trống trong nghi thức tang ma ở Cần Thơ như trống lay, trống nghi, nhạc lễ cho tụng... Ông Năm kể, trong một đám tang, trống tử (trống đại) là chiếc trống cất tiếng đầu tiên ngay sau khi liệm người chết gọi là "khai trống nhập mạch", tiếp theo đó dàn nhạc lễ mới trỗi lên. "Bây giờ người ta đánh trống tử loạn xạ, muốn đánh giờ nào cũng được, chứ hồi xưa họ đánh rất bài bản theo đúng nguyên tắc "đêm 5 canh ngày 6 khắc". Nghĩa là cứ đúng canh, đúng khắc mới được đánh, chỉ trừ khi gần di quan chôn cất mới đánh trống thúc"- ông Năm Chi giải thích. Là người tâm huyết với nhạc lễ, ông Năm Chi còn nắm giữ bài "Bán dạ sang canh" trong tang ma. Đó là bài nhạc gồm kèn, trống, đàn, chỉ trỗi lên khi quá nửa đêm, dành cho người quá cố. Bài bản trong bài này khá phong phú như Xuân nữ, Nam chạy, Xuân chạy, Lưu thủy... như lời đưa tiễn người quá cố trên bước đường về miền cực lạc được thanh thản.

* * *

Không ai có thể xác định thời điểm nhạc lễ Nam bộ ra đời, chỉ biết mấy trăm năm qua nhạc lễ vẫn ngự trị trong đời sống tinh thần, tâm linh của người dân phương Nam một cách bền bỉ và đậm sâu. Đó cũng là nhờ những nghệ nhân tâm huyết đã gìn giữ vốn quý của ông cha, trỗi tiếng nhạc, tiếng lòng cho thế hệ hôm nay.

Bài 2: Những người "gìn vàng, giữ ngọc"